

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال هجدهم، شماره ۶۷، تابستان ۱۴۰۳
صفحه ۱۷۷ تا ۲۰۲

واکاوای عملکرد شورای محلی در چارچوب حقوق شهری (مطالعه موردی مبارزه با فساد و رانت)

سیدمهدی موسوی طارسی دانشجوی دکتری حقوق عمومی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

علی بابائی مهر * دانشجوی دکتری علوم سیاسی - روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، شیراز، ایران

بهنام قنبرپور استادیار گروه حقوق، واحد قائمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائمشهر، ایران

چکیده

امروزه با افزایش روزافزون شهرنشینی در جهان و همزمان با آن، پیچیدگی بیشتر نظام‌های شهری، دستیابی به توسعه پایدار شهری و عدالت اجتماعی، بدون حضور شهروندان فعال و آگاه در عرصه‌های عمومی امکان‌پذیر نیست. براین اساس کارکرد و نقش شوراهای محلی به عنوان یک پدیده نو در عصر مدرن باید در ارتباط با ساختار قدرت و ساختارهای اجتماعی و فرهنگی و نیز سطح توسعه یافتگی جوامع مورد ارزیابی قرار گیرد. بر این اساس پژوهش حاضر با رویکردی انتقادی، به شیوه توصیفی - تحلیلی و بر مبنای روش کتابخانه ای تدوین شده است. پرسش اصلی پژوهش به این شکل سامان یافته که راهکارهای حقوقی بهبود عملکرد شورای محلی در چارچوب حقوق شهری با تاکید بر فساد و رانت چگونه است؟ فرضیه پژوهش بیان می‌کند که اساسی‌ترین راهکار بهبود عملکرد شورا محلی، بازنگری در قوانین، مقررات و اعطای اختیارات متناسب با جایگاه شوراها و در نظر داشتن رسالت آنها در نظام حقوق شهری است. که در این صورت خیر عموم، منافع عام و حقوق شهروندی تامین خواهد شد.

کلیدواژه: شورای محلی، حقوق شهری، فساد و رانت، توسعه پایدار، منافع عام.

* نویسنده مسئول: gatbabayee@iauc.ac.ir

تاریخ تایید: ۱۴۰۳/۰۳/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۶

The Islamic Revolution Approach Quarterly

Vol. 18, No.67, Summer 2024, P 3-18

rahyaftjournal.ir

Analyzing the performance of the local council in the framework of urban law(Case study of fight against corruption and rent)

Seyed Mehdi

Mousavi Tarsi

PhD student of public law, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran

Ali Babaee Mehr

Assistant Professor of Public Law, Chalous Branch, Islamic Azad University, Chalous, Iran

Behnam

Qanbarpour

Assistant Professor of Law Department, Qaimshahr Branch, Islamic Azad University, Qaimshahr, Iran

Abstract

Introduction

Local councils are among the oldest institutions in local governance worldwide. As the world accelerates toward becoming more systematized, the existence of such institutions is essential for the progress and development of societies. Therefore, the presence of such bodies in the legal system of any country can be seen as a mechanism for establishing and enhancing democracy worldwide. According to the law on councils, no authority has been granted to this urban parliament, except for managing the municipality, which is limited to minimal urban domains. Moreover, although the election of councils is foreseen by law, it contains fundamental flaws. In each term, councils across the country have faced dissolution due to widespread violations. This issue raises concerns regarding the supervision of councils and warrants further investigation and critique. In this regard, the main issues surrounding councils that fall within the

---

* Corresponding Author: gatbabayee@iauc.ac.ir

How to Cite: Mousavi Tarsi, S. M., Babaee Mehr, A., Qanbarpour, B (2024). Analyzing the performance of the local council in the framework of urban law(Case study of fight against corruption and rent), *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 17(67), 3-18.

Received: 05/02/2024

Accepted: 30/05/2024

scope of this paper are: (A) legal solutions, (B) council performance, and (C) urban law. Conducting this research may help avoid trial and error in addressing these issues.

Research Methodology

The research methodology of this study is descriptive-analytical. This research is typically conducted in a library-based and theoretical format, with information gathered through tools such as note-taking, tables, etc. It is also classified as qualitative research. In this type of research, documents, records, writings, and works serve as data sources, and through their collection, classification, evaluation, comparison, and analysis, the researcher can uncover unknown aspects and evaluate the proposed hypothesis. The information collection method, given the nature of the research, is library-based. Therefore, the required data for the research will be collected by referring to library sources, including books, scientific-research articles, available journals, documents, and publications.

Research Findings

Strategies for Preventing Corruption in Councils and Municipalities

Reforming the Municipal Structure

According to the strategic document on combating corruption in municipalities, outdated laws, a defective organizational culture, and the organizational structure are among the most critical bottlenecks for corruption in municipalities. Reforming the municipal structure is one of the ways to fight corruption. Strengthening the position of the city council and restructuring the governance model as one of the anti-corruption strategies can be considered for improving the structure of municipalities. Streamlining the municipality, reforming processes, improving methods, and systematizing them, establishing uniform procedures, and implementing unified urban management can be regarded as crucial components of the overarching administrative and managerial structural reforms.

Cultural Strategies

Cultural strategies are another way to reduce corruption in municipalities. Training personnel and managers is among the most critical activities in this area. Although Tehran Municipality has made efforts in this regard, organizing several anti-corruption training

courses for its employees, more can be done. Familiarizing citizens with their rights, understanding corruption and its manifestations, and learning about reporting methods can lead to cultural shifts that reduce corruption and promote health in municipal affairs. One of the globally tested and effective strategies is e-government. Naturally, the more we move towards electronicizing transactions and financial matters, and replacing face-to-face interactions between municipal employees and clients or contractors with electronic systems, the more corruption will be reduced. Some experts also believe that the laws governing municipalities facilitate corruption. Therefore, a thorough review of municipal laws is required to identify which sections of the law are problematic. Since the inception of the "baladieh" system, municipalities have had numerous regulations across various domains, all of which need to be scrutinized.

Clarifying Laws

Some experts argue that municipal laws and regulations are often ambiguous. These ambiguities must be resolved. Another issue is the complexity of the laws, with numerous abrogated and conflicting provisions. There is an overwhelming number of laws, and anyone can exploit these laws to solve problems at their discretion. In short, the municipality suffers from a multiplicity of laws and regulations, which requires serious and thorough expert analysis.

Conclusion

Urban management, particularly at the local level, embodied in councils and municipalities, which are the first link in the chain of urban management and interact directly with citizens, is inherently entangled with the issue of rent-seeking. This can be observed in various dimensions, and its outcomes predominantly have adverse effects on the city, urban space, and urban life. With the passing of the municipal self-sufficiency law, without considering alternative sources of government aid, this public institution faced two options for compensating its costs: imposing taxes and fees or granting rent-seeking permits for land and urban activities. To promote transparency in council laws, expand the responsibilities of councils to include executive and managerial roles, enhance the tradition of democracy and participatory engagement within society, provide legal and regulatory frameworks to encourage public participation, shift the government and state organizations' roles from ruling to facilitating

and supervising in the process of urban planning and management, implement integrated urban management, and establish councils as independent bodies, the following are essential recommendations.

Keywords: Local Council, Municipal Rights, Corruption and Rent, Sustainable Development, Public Interests..

مقدمه

فساد اداری، ابزاری نامشروع در برآوردن تقاضاهای نامشروع از نظام اداری است و به عنوان فساد مالی سطح پایین می‌تواند همواره در برخورد با مدیران عمومی تمامی بخش‌ها، از بیمارستان و پلیس گرفته تا شهرداری‌ها و گمرک‌ها مشاهده شود (منصورنژاد، ۱۳۸۸). بر این اساس فساد اداری نوعی ابزار نامشروع است که به ویژه بین مدیران و کارکنان سطوح میانی نهادهای دولتی دیده می‌شود؛ قالب‌های متفاوتی به خود می‌گیرد و طیف متنوعی از پیامدهای منفی را برای احساس امنیت شهروندان به دنبال دارد. این پدیده در نظر اندیشمندان به عنوان حاصل جمع انحصار و پنهان کاری و نیز عدم پاسخگویی و شفافیت دانسته می‌شود.

شوراهای محلی، از قدیم‌ترین ارگان‌ها در باب مدیریت محلی در سراسر جهان می‌باشد. در حالی که جهان با شتابی سرسام‌آور، در پی نظام یافته شدن می‌رود، وجود چنین ارگان‌هایی برای پیشرفت و توسعه یافتگی جوامع لازم و ضروری است. در نتیجه می‌توان گفت با حضور این چنین نهادهایی در نظام حقوقی هر کشوری می‌توان شاهد استقرار و ارتقای هر چه تمام‌تر مردم سالاری در سطح جهان بود. هر کشوری برای توسعه ملی بیش از هر چیزی به مشارکت و وفاق اجتماعی افراد در جامعه نیازمند است؛ در این راستا حکومت‌های محلی و شورا به عنوان اهرم‌های اداره امور کشور و ارائه‌دهنده خدمات عمومی و مدیریت شهری، نقش مهمی در این مشارکت اجتماعی و عدم تمرکز کشور ایفا می‌کنند. شوراهای محلی در قانون اساسی دارای سه نقش مقررات‌گذاری، اجرا، نظارت هستند. با تصویب قانون تشکیلات و وظایف و انتخابات شورای اسلامی و انتخاب شهرداران مصوب سال ۱۳۷۵ ملاحظه می‌شود که شورا در عمل در سه سطح تصمیم‌گیری، اجرا و نظارت به نحو شایسته و مناسب قدرت ظهور و بروز ندارند تا جایی که در قانون هیچ اختیاری برای شوراها لحاظ نشد. و صرفاً در تکالیف بحث شده‌اند. در حوزه عملکرد آنچه که از قانون شوراها برمی‌آید شوراهای شهری، شورای شهرداری هستند و اختیاری فراتر از حوزه اختیار شهرداری ندارند، در حالی که شورای شهر به عنوان پارلمان شهری همه امور شهر، از جمله آموزش و پرورش، بهداشت، صنایع، آب، برق و گازرسانی و موارد دیگر که همه‌ی این موارد باید به این پارلمان محلی واگذار شود. در قانون شوراها، هیچ اختیاری برای این پارلمان شهری، در حوزه‌های موجود در شهر غیر از اداره شهرداری که محدود به حوزه‌های حداقلی در شهر است، در نظر گرفته نشد، به علاوه موضوع انتخابات شورا اگرچه در قانون

پیش‌بینی شده، ولی دارای نقیصه اساسی بوده تا به حدی که در هر دوره، شوراها در کشور، به دلیل تخلفات گسترده به انحلال مواجه شدند. که این موضوع از باب نظارت بر شوراها جای بررسی و نقد است. با این توجیه، عمده مسائل موجود پیرامون شوراها، در محدوده موضوع رساله پیش رو، عبارت اند از الف- راهکارهای حقوقی، ب- عملکرد شوراها، ج- حقوق شهری می‌باشد. انجام این پژوهش می‌تواند موجب معافیت از آزمون و خطاها و آزمودنی‌ها ما را یاری رساند.

بنابراین مهم مسئله‌ای مورد توجه در این پژوهش بهبود عملکرد شوراهای محلی در چارچوب حقوق شهری است. شوراهای محلی از جمله مصادیق نظام حقوقی در سطح محدوده‌های کوچک‌تر از وسعت یک کشور و حتی یک استان می‌باشد. در نتیجه عهده‌دار بودن برخی امور در ارتباط با مدیریت این حوزه، جزو اختیارات شوراهای محلی است. که باید دید چگونه می‌توان عملکرد این نهادها را طبق حقوق شهری بهبود، و در روند قانون گذاری در سطح جامعه تسریع بخشید. از موضوعات مهمی که در حوزه مدیریت شهری در سطح جهانی مطرح شده است، بحث رابطه‌ی حقوق شهری، زندگی شهری و مدیریت شهری است. اهمیت حقوق شهری را باید در تدوین قواعد و مقررات راجع به برنامه ریزی شهری و مدیریت شهری جستجو کرد. بدیهی است. فرآیند تصمیم‌گیری زمانی موجب جلب منافع همگانی و مدیریت شهری خواهد شد. که شهروندان بیشترین مشارکت را در تصمیم‌گیری‌ها، از خود نشان دهند. از این رو قانونمند کردن این روند کمک شایانی را به مدیریت شهری و شهروندان و مشارکت تصمیم‌گیری می‌نماید (هیراسکار، ۱۳۷۶: ۲۰۲).

برخی از چالش‌های حقوقی، اساسی، قانون شهرداری به ویژه در ارتباط با موضوع شهروندی عبارتند از: عدم تدقیق حقوق متقابل شهروندان عدم حضور شهروندان در فرآیند تهیه، بررسی و تصویب برنامه‌های توسعه‌ی شهری (طرح‌های جامع، تفصیلی و غیره)، فقدان راهکارهای جلب مشارکت‌های شهروندی، فقدان مدیریت واحد شهر (هاشمی، ۱۳۹۳: ۴۸). فرآیند تصمیم‌گیری شهری، زمانی موجب منفعت مدیریت شهری می‌شود که شهروندان بیشتر به مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها علاقه پیدا کنند. از جمله بعد مدنی، که شامل آزادی فردی، مذهب، بیان، اندیشه و غیره می‌شود. و بعد سیاسی که در برگیرنده‌ی حق مشارکت شهروندان در اعمال قدرت سیاسی (چه در نقش دارنده‌ی قدرت سیاسی و چه در نقش رای دهنده یا تعیین کننده کسی که دارای قدرت سیاسی خواهد بود) می‌باشد. و بعد اجتماعی که دامنه گسترده‌ای از حقوق

حداقلی از رفاه اجتماعی و تامین اجتماعی برای شهروندان تا حق سهام در میراث اجتماعی و غیره دارد (marshal 1998:8-13) و قانون، که عبارتست از قاعده‌ای که توسط یک قدرت عمومی مقرر شده و مدلول آن الزام یا اذن و اباحه است و همه افراد باید از آن پیروی کنند (فتحی و احارگاه ۱۳۸۸:۲۹) و حقوق شهری، در تعریفی خاص تر مجموعه قوانین و مقرراتی می شود که روابط شهروندان با ادارات شهر در امر محلی و شهری را تنظیم، و حقوق و تکالیف ناظر بر شوراها، شهرداری ها و سایر ادارات شهری را تبیین می کند (لطفی و دیگران ۱۳۸۸:۱۰۶).

قوانین و مقررات شهری: قوانین و مقررات شهری را می توان به عنوان یکی از مهم ترین نقاط اتصال بین مدیریت شهری و شهروندان قلمداد نمود. به تعبیر بهتر بازیگران عناصر اصلی مدیریت شهری در پرتو قوانین و مقررات شهری ضمن تعریف نقش خود، برای خود و سایر اعضا، می توانند شهروندان را در اداره‌ی امور مشارکت دهند (سید صدر ۱۳۸۷:۱۳). شهروندی: از جمله مفاهیم نو، پدیده‌ی است که بطور ویژه به برابری و عدالت توجه دارد و در نظریات اجتماعی، سیاسی و حقوقی جایگاه ویژه‌ی ایی پیدا کرده است. مقوله شهروندی وقتی تحقق می یابد که همه افراد یک جامعه از کلیه حقوق مدنی و سیاسی برخوردار باشند و همچنین به فرصت های مورد نظر زندگی از حیث اقتصادی و اجتماعی دسترسی آسان داشته باشند (توکل ۱۳۸۰:۱۴).

۲. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی- تحلیلی می باشد این تحقیقات نوعاً کتابخانه‌ای و نظری هستند و اطلاعات بوسیله ابزارهای سنجش نظیر فیش، جدول و... گردآوری می شود، همچنین از نوع تحقیقات کیفی هستند. در این نوع تحقیقات اسناد، مدارک، نوشته‌ها و آثار، حکم داده را دارند که از جمع آوری، طبقه بندی، ارزیابی، مقایسه و تحلیل آنها محقق می تواند مجهول را کشف نموده و فرضیه‌ی ارائه شده را ارزیابی کند. روش گردآوری اطلاعات با توجه به نوع تحقیق به روش کتابخانه ای می باشد. بنابراین با مراجعه به منابع کتابخانه ای شامل کتاب، مقالات علمی- پژوهشی و نشریات موجود در کتابخانه ها، اسناد و نشریات و... اطلاعات مورد نیاز تحقیق، گردآوری خواهد شد.

۳. پیشینه پژوهش

شماره	۱
عنوان	تبیین عوامل و پیامدهای رانت بر فضاهای شهری (مطالعه موردی: شهر تبریز)
نویسنده	اصغری زمانی و همکاران
سال انتشار	۱۴۰۲
نام انتشارات	شهر یابدار
نتیجه	رانت در معنای عام آن، آورده‌ای خارج از فعالیت مولد و رقابتی است که از طریق کمیاب‌های طبیعی یا ساختگی حاصل می‌شود. در مباحث شهری، تغییر تابع هدف مدیریت شهری باهدف کسب سود که به منافع عموم آسیب وارد آورد را می‌توان تحت عنوان رانت قلمداد کرد. پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد کیفی نظریه داده بنیاد و باهدف مفهوم‌سازی پدیده رانت در مدیریت شهری به انجام رسیده است. مقوله‌های پدیده محوری یا ویژگی‌هایی؛ اتلاف منابع؛ کالا شدگی فضای شهری، رواج روحیه و فرهنگ رانتی، نارضایتی عموم و تقلیل سرمایه اجتماعی و در ادامه شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها به‌عنوان نتایج پژوهش شناسایی و دسته‌بندی شد که شرایط علی شامل؛ ساختار متمرکز اداری، اقتصاد نفتی، زمینه و بستر قانونی، ضعف سنت‌های عمل جمعی، سیاست تعدیل اقتصادی و کوچک‌سازی دولت، شرایط زمینه‌ای اعم از؛ حساسیت نهادهای نظارتی، شدت واکنش و خواست عمومی، اراده سازمانی، شرایط مداخله‌گر شامل؛ قوانین فرادستی، ساختار اداری، روابط برون‌سازمانی و روابط درون‌سازمانی و راهبردها شامل؛ تقویت نهادینگی مدیریت شهری، حمایت خواهی، شفافیت، بی‌تفاوتی و همراهی بوده است. اتخاذ هر یک از راهبردها بر اساس شرایط و زمینه‌هایی انجام می‌شود و پیامد آن می‌تواند بسته به آن‌ها در تشدید یا تضعیف رانت به‌عنوان پدیده محوری مؤثر باشد، یا حتی بر ادامه روند موجود صحنه گذارد.
شماره	۲
عنوان	واکاوای موانع و چالش‌های تحقق تمرکززدایی در چارچوب شوراهای اسلامی در جمهوری اسلامی
نویسنده	محدثه کشور دوست
سال انتشار	۱۴۰۰
نام انتشارات	دانشگاه تهران
نتیجه	هدف پژوهش حاضر سنجش موانع و چالش‌های پیش روی تحقق تمرکززدایی در ایران است. در این راستا این مطالعه به شیوه توصیفی - تحلیلی متغیرهای مؤثر بر تحقق تمرکززدایی را براساس مصاحبه نیمه ساختار مند و مطالعات پیشین پژوهش شناسایی و بر مبنای پرسشنامه محقق ساخته و نظر سنجی از ۳۰ نفر متخصص در حوزه حکمرانی محلی، اطلاعات مورد نیاز را جمع آوری نموده است. شیوه تجزیه و تحلیل بر اساس روش تحلیل محتوای اسنادی و همچنین بهره‌گیری از روش‌های تحلیل تصمیم‌گیری چند معیاره بوده است. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که مهمترین موانع تمرکززدایی عبارتند از: نبود مدیریت یکپارچه شهری، اقتصاد رانتی کشور، فقدان اختیارات لازم شوراهای و عدم مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های شوراهای، بهره‌گیری ناکافی از فناوری‌ها و عدم تعریف ضمانت

برای اجرای مصوبات شوراها.	
شماره	۳
عنوان	حقوق اداری (جلد ۱)
نویسنده	علی بابایی مهر
سال انتشار	۱۴۰۰
نام انتشارات	مجد
نتیجه	نویسنده در صفحه های ۱۸۴ تا ۲۱۵ به تحلیل قواعد حقوق شوراها پرداخته است و به این نتیجه رسیده است، که به دلیل عدم همپوشانی رسالت شوراها با دستگاههای حاکمیتی، امکان تحقق عملکرد شوراها به گونه ایی که در قوانین پیش بینی شده، وجود ندارد.
شماره	۴
عنوان	حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران
نویسنده	سید مهدی هاشمی
سال انتشار	۱۳۹۵
نام انتشارات	میزان
نتیجه	در این کتاب نویسنده در صفحات ۲۶۰ تا ۳۱۰ به بررسی و تحلیل نظام حقوقی شورا در ایران پرداخته اند و به این مهم تاکید شده است که شوراها به عنوان تبلور دموکراسی در شهر و یا روستا می باشد
شماره	۵
عنوان	آسیب شناسی، رابطه بین شورای شهر با نظام سیاسی، در ایران (تبیین اصول تمرکززدایی اداری در دولت محلی)
نویسنده	الهوردی زاده و همکاران
سال انتشار	۱۳۹۴
نام انتشارات	جغرافیا و آمایش شهری منطقه ای
نتیجه	در این مقاله عنوان می کنند که شورای شهر در ایران همراه با شورای روستایی، شوراهای پایه برای شوراهای مافوق هستند. مشکلات و نارسایی های متعددی بر عملکرد شورای شهر در مقام دولت محلی وارد است. یکی از این مشکلات، اجرای اصول تمرکززدایی اداری در شورای شهر است که اجرای آن در ارتباط با نظام سیاسی حاکم است. مقاله حاضر به آسیب شناسی رابطه شورای شهر با نظام سیاسی پرداخته است. تبیین خصوصیات تمرکززدایی اداری، دیدگاه غالب در بررسی آسیب شناسی رابطه شورای شهر با نظام سیاسی است. پژوهش مزبور به لحاظ هدف، کاربردی و از حیث ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. قوانین عادی شورای شهر، آئین نامه اجرایی شورای شهر، سایر قوانین و برنامه های بالادستی، مورد تحلیل قرار گرفته است. بر اساس یافته های تحقیق، شورای شهر در ۵ مؤلفه: (۱) جایگاه قانونی شورای شهر در قانون اساسی و قوانین برنامه های توسعه کشور؛ (۲) انتخابات اعضای شورا، لغو عضویت و انحلال شوراهای شهر؛ (۳) شخصیت حقوقی شورای شهر؛ (۴) بودجه و منابع مالی شورای شهر -شهرداری؛ (۵) اختیارات و استقلال عمل شوراهای شهر در ارتباط با ادارات و سازمان های دولتی. دچار ضعف و آسیب است. رویکرد مبهم قانون اساسی به شوراهای اسلامی بطور عام و شورای شهر به طور خاص موجب شده است به فراخور زمان و شرایط موجود تفسیرهای مختلفی درباره جایگاه شورای شهر ارائه گردد. رویکرد مبهم قانون اساسی همراه با تفسیر به رأی نهادهای بالادستی و آراء نهادهای حقوقی و قضایی بر اصول تمرکززدایی شورای شهر تأثیری منفی گذاشته است.
شماره	۶

عنوان	مدیریت شهری و جایگاه حقوقی شوراها و شهرداری ها
نویسنده	حاتمی نژاد و همکاران
سال انتشار	۱۳۸۶
نام انتشارات	علوم جغرافیایی
نتیجه	<p>شوراهای اسلامی شهر و شهرداری ها به عنوان دو بازوی نظارتی و اجرایی، نظام مدیریت شهری، نقش موثر و اساسی در روند اداره شهر ایفا می کنند. با توجه به این که شوراهای اسلامی شهرها، کارآمدترین ابزار حکومت محلی، برای مدیریت شهری و در راستای نهادینه شدن مشارکت مردم در ساختارهای تصمیم گیری محلی هستند، توسعه نقش آنها در امور مدیریت شهری و شهرداری ضرورت دارد. با این حال جایگاه قانونی شوراهای اسلامی شهر، جایگاه، نیست که ناظر بر تمام فعالیت های امور شهری باشد. در بستر دیگر گونه های اجتماعی-سیاسی و فرهنگی ایجاد شده در ایران طی یک دهه اخیر، اهمیت و جایگاه شهرداری و شوراهای اسلامی شهر به چالش جدی فرا خوانده شده اند؛ در این فراخوانی، نظام برنامه ریزی و مدیریت شهری در ایران، در معرض یک چالش نوین دید، قرار گرفته است. با توجه به این واقعیت که شورای اسلامی شهر و شهرداری ها، موثرترین ابزار در مدیریت شهری هستند، بررسی رابطه حقوقی و توسعه نقش آن ها در مدیریت شهری ضرورت دارد که این امر در شکوفایی هر چه بیشتر توسعه شهری نقش موثر و ثمر بخشی خواهند داشت. با توجه به اختلافات و مشکلاتی که بین اعضای شوراهای شهر و شهرداران به وجود آمده، در این مقاله سعی شده است، به بررسی راه کارهای حقوقی در ارتباط با تعاملات بین این دو نوع نهاد غیر دولتی، در راستای بهبود مدیریت شهری پرداخته شود.</p>

همانگونه که مروری بر سوابق تجربی مرتبط با موضوع تحقیق حاضر نشان می دهد؛ در رابطه با موضوع پژوهش که واکاوی عملکرد شورای محلی در چارچوب حقوق شهری (مطالعه موردی مبارزه با فساد و رانت) پژوهشی صورت نگرفته است. اگرچه برخی از مطالعات به جنبه های از آن با توجه به موضوع مورد تحقیق خود اشاره داشته اند اما در یک ارزیابی کلی می توان چنین گفت که تحقیقات موجود، بیشتر به بررسی عملکرد شورای محلی پرداخته و به صورت عملیاتی به بررسی عملکرد شورای محلی در چارچوب حقوق شهری (مطالعه موردی مبارزه با فساد و رانت) قرار نداده است بنابراین به دلیل کمبود چنین پژوهش هایی، پژوهش حاضر بر آن است که با انجام مطالعه کتابخانه ای به بررسی عملکرد شورای محلی در چارچوب حقوق شهری (مطالعه موردی مبارزه با فساد و رانت) پرداخته است.

۴. مفهوم شناسی پژوهش

۴-۱. شورای شهر

شوراهای اسلامی شهر به عنوان هدایت کننده اصلی فعالیت های شهری برای تحقق مدیریت واحد شهری تعریف می شوند و می بایستی بسیاری از امور مربوط به شهر در این پارلمان محلی هماهنگ شوند که بدون شک می تواند کمک بسیاری برای مدیریت هر چه بهتر داشته باشد بر این اساس شوراهای اسلامی شهر و شهرداری به عنوان دو بازو نظارتی و اجرایی نظام مدیریت شهری نقش موثر و اساسی در روند اداره شهر ایفا می کنند (سعید امانپور، ۱۳۹۳: ۱۰۱).

شوراها بر اساس اصل یکصدم قانون اساسی با هدف تسریع در انجام برنامه های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... از طریق مشارکت و همکاری مردم جهت اداره امور در نقاط مختلف شهر و روستا تشکیل گردید. شورای اسلامی شهر طبق قانون دوظیفه اصلی در پارلمان شهری عهده دار می باشد که بررسی لوایح شهرداری و تصویب آنها و نظارت بر عملکرد شهرداری یکی از آنهاست. به دلیل اهمیت نقش و مشارکت مردم در حل مسایل و مشکلات شهری و با توجه به آنکه یکی از علت های مهم شکست برنامه ها در مدیریت شهری عدم توجه به خواسته ها و تمایلات کسانی است که ما برای آن ها طرح و برنامه ریزی انجام می دهیم و شوراها به عنوان پل ارتباطی بین مردم و مسوولان دستگاه های اجرایی و انتقال دهنده نیازمندی های آنان به مسوولان می باشند در اصل هدف از تشکیل شوراهای اسلامی که یکی از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی است مشارکت دادن مردم در اداره امور محلی بوده و اکنون شوراها به عنوان یک نهاد تاثیرگذار در زمینه قانون گذاری و نظارتی در امور محلی نقش آفرینی می نماید. (آقاچان پور، ۱۴۰۳)

۴-۲. رانت

رانت و رانت خواری واژگانی وارداتی هستند که به نظر می رسد در چارچوب نظام اجتماعی و حقوقی ما توسعه مفهومی قابل ملاحظه ای داشته اند. بنابراین طرح مفهوم رانت به اقتصاددانان کلاسیک به ویژه دیوید ریکاردو برمی گردد دیوید پیرس در فرهنگ لغت اقتصاد مدرن رانت را پرداختی می داند در ازای یک عامل تولید که از میزان لازم برای حفظ وضعیت کاربرد فعلی آن بیشتر در ادبیات رانت جویی، رانت به پاداشی اطلاق می شود که از تلاش برای کسب امتیاز به دست می آید. کروگر اولین کسی بود که رفتارهای رانت جوینان را شناسایی و برچسب گذاری کرد، باینحال این اصطلاح در اصل از تولاک ، برای نشان دادن تمایل مردم به منتفع ساختن خود از

طریق سازوکارهای سیاسی، گرفته شده است. هزینه های اجتماعی در اثر استفاده از منابع برای نفوذ سیاسی یا اداری که سود خاصی را اختصاص می دهد، به عنوان رانت جویی شناخته می شود (درویش نوری کلاکی، ۱۳۹۵: ۴۰)

بر این اساس می توان عنوان نمود که رانت جویی معنای گسترده تری نسبت به فساد دارد. فساد یکی از اشکال رانت جویی است؛ بنابراین، درج موضوع فساد در گفتمان رانت جویی بسیار مهم می شود. آنچه مسلم است رانت خواری به علت مشکلات ساختاری در دولت نظیر حجیم بودن دولت و نقش انحصاری آن در اداره اقتصاد کشور، ابهام و خلأ و یا تبعیض در قوانین و تصمیمات اجرایی، و نیز به واسطه مسائل فرهنگی و اجتماعی، ایجاد میشود و رفته رفته دامنه آن گسترده می گردد. رواج این پدیده، به دنبال خود، گسترش جرایم ملازم با رانت خواری مثل رشوه، و ترویج بی عدالتی، توزیع ناعادلانه ثروتها و فرصتها، فقر و بیکاری، نقض شایسته سالاری، افزایش نارضایتی، زیرسوال بردن ارزشهای نظام و... را در پی خواهد داشت که در شرایط حاد، ضرباتی سهمگین به بخشهای مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و در نهایت امنیت ملی کشور وارد می آورد (اصغری زمانی، ۱۴۰۲: ۱۳).

۴-۲-۱. الگوهای رانت خواری

به رغم پیچیدگی روبه رشد تجزیه و تحلیل رانت جویی، بحث متداول رانت جویی، اغلب مبتنی بر ابتدایی ترین و ساده ترین الگوها است. این الگوهای اولیه، فرض می کنند رانت جویی از جهات ایجاد یا حفظ رانت های ارزش کاه، منابع زیادی هدر می دهند. آنها، پیش بینی می کنند که وجود رانتها، به ناکارایی و رشد پایین می انجامد. این اجماع سیاسی، به وسیله مجموعه ای از مشاهدات قاطع، اما ناکامی از اقتصادهای دارای رشد پایین، در آسیا و آفریقا، تأیید می شود. این شواهد از کشورهایی به دست آمده، که از مقادیر زیادی رانت جویی دچار مشکل شده اند و عملکرد ضعیفی دارند. در نتیجه، براساس این شواهد، رانت جویی یک علت اصلی عملکرد ضعیف است. با این حال، تجربه کشورهای آسیای شرقی و آسیای جنوب شرقی، حاکی از داستان پیچیده تری درباره کارایی و رشد محوری رانتها و رانت جویی است. آنها نشان می دهند، که این فرض ساده انگارانه، که رانت همیشه بد است، جای سؤال دارد. در دنیایی که لازم است برای فراگیری و نوآوری پاداش داده شود، به مناقشات توزیعی پرداخته شود، برای رسیدگی به اطلاعات نامتقارن انگیزه ایجاد شود و منابع طبیعی کمیاب حفظ شوند، بسیاری از رانتها از لحاظ اجتماعی خواستنی خواهد بود (خان،

۲۶-۲۵: ۱۳۸۶). بنابراین، تمایز قائل شدن بین رانت‌ها یک پیش شرط اساسی برای هر گونه تجزیه و تحلیل رانت‌ها و رانت جویی است.

۵. یافته های پژوهش

۵-۱. فساد و رانت در شوراهای محلی

۵-۱-۱. نظام مالیاتی

فساد از طریق مختلفی بر رشد اقتصادی تاثیر می‌گذارد، فساد می‌تواند منجر به افزایش نرخ مالیات‌ها شود. از دست رفتن درآمدهای دولتی به همراه صرف هزینه‌های غیر ضروری دیر یا زود دولت را وامی‌دارد نرخ مالیات‌ها را افزایش دهد بالا بودن نرخ مالیات‌ها به نوبه خود، برانگیزه مردم، برای جمع کردن پول، انجام ابتکار و سرمایه‌گذاری، تاثیر می‌گذارد. همزمان با آن، مصرف نا به جا درآمدهای دولتی، بر زیر بناهای کشور و بخش خدمات عمومی تاثیر منفی می‌گذارد این امر ممکن است. با افزایش رانت جویی همراه شود در این صورت قوانین و مقررات ناکارآمدی، تدوین و تهیه می‌شود تا امکان رشوه‌خواری اخاذی و پورسانت خواهی هر چه بیشتر فراهم شود ممکن است میزان (مالیات بر فساد) چنان زیاد باشد که باعث کاهش قابل توجه رشد اقتصادی شود. در ایتالیا و تایلند رشد سریع اقتصادی با رشد فساد همراه بوده است در عین حال مخرب ترین شکل فساد را می‌توان در برخی از کشورهای آفریقایی زیر صحرا دید فساد در این کشورها باعث شده است.

توانایی دولت در حفظ زیر بناهای عمومی و ارائه خدمات آموزش و پرداخت حقوق بخش خدمات عمومی کاهش یابد زیان‌های زیاد ناشی از این تحولات (من آن را (اضمحلال دولت) می‌نامم) بر شرکت‌های خصوصی برای جلوگیری از توسعه اقتصادی کافی است مدت‌ها، شاید، همین صحیح باشد، تصور می‌شد آن چه، رشد اقتصادی را تهدید می‌کند بی‌ثباتی و عدم اطمینانی است، که فساد پدید می‌آورد، نه اثرات مستقیم خود فساد، اگر فساد از نظر اخلاقی، غلط تلقی شده، باعث کاهش سطح رفاه عموم رای دهندگان می‌گردد بسیاری از نویسندگان از جمله لوسیانی و هانتینگتون، از نقش نظام مالیاتی، در بهبود این وضعیت سخن گفته‌اند. آن‌ها معتقدند، در شرایطی که دولت‌ها درآمد کافی از فروش نفت بدست می‌آورند مالیات کمی از مردم دریافت می‌کنند یا اصلا مالیاتی نمی‌گیرند و به این طریق یکی از ارکان نظام دموکراتیک را از بین می‌برند. این نویسندگان راه برون‌رفت، از این وضعیت را، بروز بحران مالی، برای دولت‌ها و در نتیجه حرکت به سوی دریافت مالیات بیشتر یعنی

وابستگی بیشتر به جامعه می‌دانند. این راهکار گرچه منطقی به نظر می‌رسد، با این حال، بسیار زمان‌بر، خواهد بود و مستلزم توجه به شرایط نهادی این کشورهاست. به عبارت دیگر رانت در ساختار این کشورها و باورهای مردم آن‌ها نهادینه شده است و انجام این راهکار لزوماً منتج به بهبود وضعیت توسعه، افزایش نقش مردم، نخواهد شد. بنابراین سؤال از چگونگی برون‌رفت از این وضعیت، همچنان، پیش‌روی، این کشورها، باقی خواهد ماند. تجربه کشورهایی مانند کره جنوبی نشان می‌دهد از درون ساختار رانتی نیز می‌توان به سوی توسعه راهی گشود. (بختیارزاده، ۱۳۹۶: ۱۰۶)

۵-۱-۲. منفعت طلبی از رانت

مشکل از آنجا آغاز می‌شود که افراد منابع را، برای کسب رانت‌هایی، اختصاص می‌دهند که غایت اجتماعی سودمندی ندارند. برای مثال، فرض کنیم دولت می‌خواهد تصمیم بگیرد که آیا بر واردات تعرفه‌ای وضع کند یا خیر؛ امری که برندگان و بازندگان را، پدید خواهد آورد. هر دو طرف [حامیان و مخالفان وضع تعرفه] منابع، تحت اختیارشان را، در جهت دستیابی به هدف مدنظر خود، به کار خواهند بست و به میزان ارزش مورد انتظارشان از برد، در این کشاکش هزینه می‌کنند. صرف این منابع توسط برندگان و بازندگان، فعالیت‌های رانت‌جویانه «مستقیماً غیر مولد» به حساب می‌آید، زیرا هزینه کرد این منابع ارزشی برای کلیت جامعه نمی‌آفریند. هرگاه رانت جویی، به نتایجی بینجامد، که وضعیت جامعه را بدتر از پیش سازد، رانت‌های «مستقیماً غیر مولد» ایجاد کرده است. عرف رایج قید «مستقیماً غیر مولد» را از کنار این نوع رانت انداخته است، گویی همه‌ی، رانت‌ها از نوع مستقیماً غیرمولدند. یکی از عناصر پرترفدار توسعه از جمله دستورکارهای مربوط به حکمرانی و مقابله با فساد، ریشه‌کن کردن رانت‌جویی «مستقیماً نامولد» است. متأسفانه غالباً از این هدف، صرفاً با عنوان ریشه‌کن کردن رانت‌جویی یاد می‌شود. با این حال، اگر رانت‌جویی در معنای کلاسیک تعریف شده باشد. ویژگی همیشگی رفتار آدمی است.

آدام اسمیت نشان داد که چگونه رانت‌جویی افراد، می‌تواند، به حال جامعه، مفید باشد (نورث، والیس، وب و وینگاست، ۱۳۹۴: ۲۲). پیشرفت‌های به دست آمده در نظریهٔ نئوکلاسیک در خصوص نقش رانت‌ها در ایجاد نوآوری یا تحریک نظارت بیشتر، گویای آن است. که برخی رانت‌ها، می‌توانند ارتقادهندهٔ ارزش اجتماعی باشند (استیگلیتز، ۱۹۹۶، به نقل از خان، ۱۳۸۶: ۱۳۰-۱۳۱). این دیدگاه‌ها الگوی دولت‌های توسعه‌ای تحلیل رانت‌جویی را به کار می‌گیرند و بر مبنای آن نهادهای موجود این

کشورها هزینه رانت‌جویی را پایین نگه می‌دارند (خان، ۱۳۸۶: ۱۳۱-۱۳۰). در حقیقت، در عین حال که برخی رانت‌ها ناکارآمد و بازدارنده رشد هستند، بعضی از آن‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد و توسعه دارند. تجربه کشورهایمانند کره جنوبی تأییدی بر این اصل مهم است. در این زمینه، مشتاق حسین خان (۲۰۰۰) با ارائه شواهدی از برخی کشورهای آسیایی نشان می‌دهد شماری از رانت‌ها و رانت‌جویی‌ها نقش اساسی، در توسعه اقتصادی این کشورها داشته است. به عبارت دیگر، رشد اقتصادی در کشورهای آسیایی، مستلزم رانت‌های رانت‌افزا است نه از بین بردن آنها.

۵-۱-۳. دسترسی به منافع رانت خواری

در نظام‌های دسترسی محدود خلق رانت تا آن اندازه که ابزاری برای برقراری ثبات باشد، نشانگانی از مشکل توسعه به حساب می‌آید و نه علت این مشکل. تلاش‌ها در جهت حذف نهادها و سیاست‌هایی که به لحاظ اقتصادی از ایجاد رانت نامولد فساد پشتیبانی می‌کنند، باید از مسیرهایی انجام گیرد، که مانع وقوع مجدد بی‌ثباتی و خشونت شود؛ خشونتی که در یک نظام دسترسی محدود، توسعه را از خط خارج می‌سازد. اینجا، همان‌گونه که نورث اشاره می‌کند، به جای توجه صرف به موضوعات مرتبط با فساد، که جریان اصلی دستورکار حکمرانی خوب بر آن تمرکز دارد، ماهیت دسترسی محدود از اهمیتی درجه اول برخوردار است (نورث، ۱۳۹۴: ۱۱۳ و ۲۵).

بنابراین مهم است که اصلاحات صورت گرفته بر مبنای منطق نظام دسترسی محدود باشد، وگرنه به شکست منجر می‌شود. ذکر این نکته ضروری است که ادبیات رانت‌جویی هنوز در ابتدای راه است. بخش عمده این ادبیات روی هزینه اجتماعی منابعی متمرکز است که در رانت‌جویی به کار گرفته می‌شود و کمتر بر انواع رانت‌های رشدافزا متمرکز شده است. در نتیجه، ادبیات سیاستی در این حوزه همچنان نوپا و سطحی است. به همین دلیل، گهگاه برای سیاست‌گذاران گمراه‌کننده است. پس، اولین نکته مهم در سیاست‌گذاری درباره رانت‌جویی، تفکیک انواع رانت‌ها در عرصه مورد بررسی، شناسایی عوامل مؤثر بر آن‌ها، شناخت جنبه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی آن‌ها و نتایج حاصل از آن‌ها است. با این اوصاف، رانت‌ها، مورد به مورد، با یکدیگر متفاوت‌اند و سیاست‌های متفاوتی را طلب می‌کنند. اما در مجموع، رانت‌ها در همه جا وجود دارند و هیچ کشور توسعه‌یافته یا در حال توسعه‌ای وجود ندارد که مسئله رانت‌جویی را با از بین بردن آن حل کرده باشد. بنابراین، جوامع باید یاد بگیرند چگونه با حضور آن‌ها توسعه را پیش ببرند.

هنوز الگوی تحلیلی جامعی، برای ارائه راهکارهای رانت غیرمولد به مولد وجود ندارد، اما درباره ضرورت اصلاحات نهادی سیاسی و اقتصادی میان همه صاحب‌نظران اتفاق نظر وجود دارد. ساخت سیاسی و توازن میان نیروهای سیاسی هم در این زمینه حائز اهمیت فراوانی است. ساختارهای نهادی‌ای باید ایجاد شود که بتواند رانت‌ها را مدیریت و آن‌ها را هر چه بیشتر به سوی منفعت اجتماعی بیشتر هدایت کنند. یکی از بهترین راهکارها برای تبدیل رانت غیر مولد به مولد برقراری نظام شفاف و فراهم ساختن امکان گفتگوی آزاد درباره مسائل است و یکی از بهترین شیوه‌های گفتگوی آزادانه حمایت از توسعه رسانه‌های محلی است تا به مثابه گروه‌های فشار، رانت‌جویان را ناچار کنند رانت موجود را در مسیری هم‌راست‌تر با خیر عمومی و اجتماعی به کار گیرند. فراهم ساختن دسترسی آزاد همگان به اطلاعات در مقابل دسترسی ناقص، محدود یا نامتقارن به اطلاعات، در مجموع، ایجاد سازوکارهای برقراری شفافیت بیشتر در این زمینه بسیار مؤثر خواهد بود. از سوی دیگر، توانایی مدیریتی دولت در شناسایی بخش‌های استراتژیک و نظارت بر عملکرد آن‌ها و همچنین توانایی سیاسی دولت در اعطا و قطع رانت‌ها در مواقع ضروری، واجد اهمیت فراوانی است.

۶. راهکارهای جلوگیری از فساد در شوراها و شهرداری

۶-۱. اصلاح ساختار شهرداری

بر اساس سند راهبردی مقابله با فساد در شهرداری، قوانین قدیمی، فرهنگ سازمانی معیوب و ساختار سازمانی، از مهم‌ترین گلوگاه‌های فساد در شهرداری هستند. اصلاح ساختار شهرداری یکی از راهکارهای مبارزه با فساد بوده، به طوری که تقویت جایگاه شورای شهر و مهندسی ساختار مبنی بر الگوی حکم‌رانی خود را به عنوان یکی از استراتژی‌های مبارزه با فساد برای بهبود ساختاری شهرداری می‌توان در نظر گرفت. چابک‌سازی شهرداری، اصلاح فرایندها و بهسازی روش‌ها و سیستماتیک کردن آنها، ایجاد وحدت رویه در امور و مدیریت واحد شهری می‌توانند به عنوان اصلاح ساختار کلان اداری و مدیریتی مورد توجه قرار بگیرند (رهنورد، فرج‌الله و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۱).

۶-۲. راهکارهای فرهنگی

راهبردهای فرهنگی یکی دیگر از مواردی است که می‌توان از طریق آن و با تبیین راهکارهایی مبارزه با فساد در شهرداری را کاهش داد. آموزش پرسنل و مدیران از مهم‌ترین فعالیت‌ها در این زمینه به شمار می‌رود. البته شهرداری تهران فعالیت‌هایی در این زمینه داشته است و شخصا چند دوره آموزشی مبارزه با فساد برای کارکنان

شهرداری برگزار کردند. آشنایی شهروندان با حقوق خودشان، آشنایی با فساد و مصادیق فساد و آشنایی با روش‌های گزارش دهی فساد همه می‌توانند منجر به فرهنگسازی شده و به کاهش فساد و ارتقا سلامت در حوزه شهرداری‌ها کمک کنند (همان، ۴۵)

۶-۳. شفاف سازی

شهرداری‌ها به‌طور عام و به‌ویژه شهرداری‌های کلان‌شهرهای ایران، به این دلیل که، عمده منابع اداره، نگهداشت و سرمایه‌گذاری در شهر را، از محل درآمدهای مالیات بر ارزش افزوده یا عوارض ارائه خدمات به مردم، مستقیماً از شهروندان کسب می‌کنند، باید چندین برابر بیشتر از سایر دستگاه‌ها به شفاف‌سازی اهمیت بدهند. نکته اینجاست که شفافیت صرفاً در بحث مالی نیست. در بازار کاری که چندین هزار نیروی انسانی متخصص حضور دارد، باید سازوکار شفافی برای جذب این نیروها در ساختار و تشکیلات شهرداری ایجاد شود. این موضوع اگر بیشتر از بحث‌های مالی اهمیت نداشته باشد، کمتر از آن هم نیست یا برای مثال در بحث واگذاری پیمان‌ها، چه قراردادهای خدمات شهری، ترافیکی، پژوهشی و... اگر به قانون عمل شود، نتایج بسیار مثبت خواهد بود. وقتی قراردادها و نتایج آن در سایت شفافیت، در دسترس عموم قرار بگیرد، نتایج مثبت آن حتماً موجب رضایت شهروندان می‌شود با این حساب، رتبه بالای شهرداری در سامانه شفافیت و انتشار آزاد اطلاعات، ضمن اینکه از کاهش فساد حکایت می‌کند، نشان می‌دهد که زمینه‌های بروز رانت و فساد در حال از بین رفتن است؛ مسئله‌ای که گلوگاه‌های فساد، رانت یا امضاهای طلایی را هم محدود می‌کند. شفاف‌سازی حتی بستری را فراهم می‌کند که شهروندان و نهادهای نظارتی به‌صورت مداوم شهرداری را رصد و قضاوت کنند. اما واقعیت امر این است که شفاف‌سازی به‌تنهایی، در یک نظام کلانشهری، مثل شهرداری، نمی‌تواند اتفاق بیفتد؛ زیرا شاخک‌های آن به ساختارهای متعدد بیرونی وصل است (ابریشمی، ۱۳۸۳: ۸۱).

با وجود این، به لحاظ عملی و اجرایی، در این دوره گام‌های بسیار مهمی در جهت شفاف‌سازی برداشته شده و این موضوع را در یک مسیر برگشت‌ناپذیر قرار داده است. البته در یک دوره محدود، حتی برای انتشار بودجه و نشان دادن اینکه در چه وضعیتی قرار داریم، با محدودیت‌های جدی مواجه بودیم، اما امروز شهروندان به‌راحتی و با یک جستجوی ساده، می‌توانند لایحه بودجه، مصوبه بودجه و مصوبات مالی سیستم مدیریت شهری را ببینند. که این گام مهمی به حساب می‌آید. (مومنی و نایب، ۱۳۹۳: ۲۴). اما

اینطور نیست. که تصور کنیم در انتهای خط و در شرایط کاملا مناسبی قرار داریم در ساختارها کسانی هستند که بنا به دلایل مختلف، شفافیت و پاکدستی با منافع آنها در تضاد است؛ بنابراین دست به هر کاری می‌زنند، که شفاف‌سازی در سیستم با مشکل مواجه شود. .. برای این اساس باید با نگاه منصفانه و عادلانه با این موضوع برخورد شود. برخوردها با موضوع شفافیت در مدیریت شهری گاه، بیش از اینکه بن‌مایه کارشناسی داشته باشد، جهت‌گیری‌های دیگری دارد. شفافیت، نیازمند یک نظام حقوقی جدی در سطح ملی است و ایجاد دیوان محاسبات در سطح شهرداری‌ها بسیار اهمیت دارد؛ از این رو معتقدم که ایجاد دیوان محاسبات برای شهرهای بزرگ ضروری است. چنین نهادی می‌تواند موضوعات مالی سیستم را تعقیب کند تا متناسب با آن، گام‌های شفاف‌ساز برداشته شود (مومنی، فرشاد و همکاران، ۱۳۹۳:۱۷۳)

۶-۴. هوشمند سازی

یکی از استراتژی‌هایی که در دنیا تجربه شده و پاسخ هم گرفته‌اند، دولت الکترونیک است. طبیعتا هر چقدر به سمت الکترونیکی کردن امور، مبادلات و مباحث مالی پیش برویم و بتوانیم، به جای ارتباطات رو در روی کارکنان شهرداری با ارباب رجوع و پیمانکاران، به سمتی پیش برویم که تمام اینها الکترونیک شوند، قطعاً کاهش فساد را در پی خواهد داشت. برخی کارشناسان نیز اعتقاد دارند که قوانین شهرداری شرایط را برای ایجاد فساد تسهیل کرده‌اند. برای اینکه مشخص شود کدام بخش از قوانین ایراد دارند باید قوانین شهرداری به شکل دقیق مورد بررسی قرار بگیرند. شهرداری از زمانی که بلدیة بود تا الان قوانین زیادی را در حوزه‌های مختلف دارد و لازم است این قوانین پایش شوند (رهنورد، فرج الله و همکاران، ۱۳۸۹:۳۴).

۶-۵. ابهام زدایی از قوانین

برخی کارشناسان معتقدند قوانین و مقررات شهرداری، بسیاری مواقع، ابهام دارند. این ابهامات، باید رفع شوند. نکته دیگر این است، که قوانین پیچیدگی‌های زیادی و ناسخ و منسوخ بسیاری دارد. انبوهی از قوانین وجود دارد و هر شخصی می‌تواند، در هر جایی که دچار مشکل می‌شود، با توسل به این قوانین، کار خود را پیش ببرد. در واقع در شهرداری، مشکل تعدد قوانین و مقررات داریم که نیاز به کار کارشناسی جدی و دقیق دارد.

۷. تجربه کشورها در رانت خواری شوراها

تجربه کشورهای آسیایی، در دوره رشد اقتصادی بالا، حاکی از این است، که فساد، پیروگرایی و اشکال دیگر رانت‌جویی، در آن کشورها، گسترده بوده است. بنابراین، سؤال مهم این است که چگونه کشورهای آسیایی توانستند در دهه ۱۹۸۰ م، به رغم آنکه با رانت‌جویی گسترده‌ای دست به گریبان بودند، به سرعت رشد کنند؟ (خان، ۱۳۸۶: ۲۱۶): فساد کره جنوبی در سراسر دوره رشد اقتصادی این کشور پس از کودتای پارک چونگ هی در ۱۹۶۱، بالا بوده است. هرچند این تمایل در میان تحلیل‌گران رانت‌جویی وجود داشته است که دولت کره جنوبی را، به‌عنوان دولتی نسبتاً پاک تصویر کنند، ولی ناظران سیاست صنعتی کره جنوبی همزیستی کارایی و فساد در این کشور را، خاطر نشان کرده‌اند (آدووسون، ۱۹۸۹: ۱۵).

کارایی سیاست صنعتی کره جنوبی گویای این است که در ادبیات رانت‌جویی توجه کمی به هزینه لابی‌گری شده است. اما می‌دانیم انجمن‌های صنعتی این کشور مجبور بودند، زمان زیادی صرف رایزنی با دولت کنند. بدیهی است این زمان یک نهاد رانت‌جویی است اما نتیجه آن، در کل مولد بود. در ساختار سیاست صنعتی کره جنوبی، رانت‌های فراگیری با استفاده از یارانه‌های دولتی ایجاد شدند. اما نظارت مؤثر بر عملکرد یارانه‌ها در کره جنوبی تضمین می‌کرد دریافت‌کنندگان آن‌ها از نردبان فناوری بالا بروند و در واقع این رانت‌ها به طور قابل ملاحظه‌ای ارزش‌افزا بودند (خان، ۱۳۸۶: ۱۵۰-۱۴۶). مهم‌ترین نتیجه رانت‌جویی طی این دوره انتقال منابع از دستگاه‌های دیوان‌سالاری دولتی به سرمایه‌داران در حال ظهور بود. این انتقالات می‌توانستند منجر به رشد شوند؛ زیرا رهبری مرکزی دولت می‌توانست استراتژی تشویق و تنبیه (چماق و هویج) را جهت تحریک فراگیری به کار گیرد (خان ۱۳۸۶: ۱۶۲-۱۶۴).

چنین تغییرپذیری پیامدهای مهمی دارد. «کارآمد» دانستن برخی رانت‌ها، این قاعده کلی، الگو بازار لیبرال را به چالش می‌کشد، که از میان برداشتن نهادها و حقوقی که از رانت‌ها حفاظت می‌کند، همواره مطلوب است. و به کارایی بیشتر و عملکرد اقتصادی بهتر می‌انجامد. هرچند که این الگو از مزیت سادگی جذابی برخوردار است، ولی اغلب ما را به اشتباه می‌اندازد. اگر برخی رانت‌ها برای کارایی و رشد اقتصادی، اساسی و برخی، زیان‌آور باشد، ممکن است اصلاحات نهادی و بازاری پیچیده-تری مورد نیاز باشد. در واقع، برای مدیریت توسعه، شاید لازم باشد، که سیاست‌گذاران و تحلیل‌گران بین رانت‌های کارآمد و ناکارآمد تفاوت قائل شوند (خان، مشتاق، ۱۳۸۶: ۸۶). بنابراین آنچه در این مبحث از اهمیت فراوانی برخوردار است تفکیک میان رانت‌های کارآمد و

ناکارآمد است. همان‌گونه که موفقیت کشورهای صنعتی آسیای شرقی در دوران رشد بالایشان نه به دلیل سطح پایین غیرمعمول رانت‌ها در آنها بلکه به دلیل ایجاد رانت‌های ارزش‌افزا، از طریق رانت‌جویی‌شان بوده است. سؤال مهم و اساسی در اینجا آن است که اگر بپذیریم شوراهای محلی و منطقه‌ای با هدف توزیع رانت به منظور ایجاد نظم در جامعه پدید آمده‌اند، در این صورت رانت حاصل از آن‌ها در کدام دسته جای می‌گیرد؟ بخشی از پاسخ به این سؤال را باید در نسبت رانت و فساد جستجو کنیم. در این زمینه، توجه به سازمان انتخابات در ایران، می‌تواند بخشی از صورت مسئله را برایمان روشن سازد. در سازمان انتخابات در ایران، رانت از طریق برخی سازوکارهای سیاسی و اقتصادی بازتولید و بازتوزیع می‌شود. تقریباً در هیچ دوره‌ای از تاریخ انتخابات شوراهای شهر و روستا در ایران نیست، که خبر خرید و فروش رأی منتشر نشود. در این ساختار رانتی، توزیع رانت به شکل‌های مختلفی خود را نمایان می‌کند. در این ساختار، کسب یا حفظ رانت برای دارندگان آن، از اهمیت فراوانی برخوردار است. در نتیجه، از طرق قانونی و غیرقانونی مانند لابی‌گری، رشوه‌دهی، خرید و فروش رأی و قرار گرفتن در فهرست احزاب در این راستا استفاده خواهد شد. به علاوه، بخش زیادی از افراد تلاش می‌کنند. بر مبنای الگوی طایفه‌محوری و براساس وابستگی‌های قومی، اقدام به توزیع رانت و کسب رأی کنند. لذا ساختار رانتی و سازوکار حاصل از آن، بر شایستگی‌ها و توانمندی‌های افراد ارجحیت می‌یابد و دامنه رقابت از طریق انتخابات را محدود می‌سازد.

نتیجه این توزیع رانت ممکن است حفظ و احیای حقوق اقتصادی و اجتماعی برای گروه بزرگی از جامعه و یا بالعکس تخریب حقوق تعداد زیادی از افراد و اعطای حقوق انحصاری به تعداد اندکی از افراد باشد. بر این مبنای است که می‌توانیم از مولد یا نامولد بودن رانت‌ها سخن بگوییم. مشتاق حسین‌خان با اشاره به اهمیت فرایند رانت‌جویی در کشورها می‌گوید: اگر کسی بخواهد شواهدی در تأیید فرایند رانت‌جویی در کشورهای توسعه‌یافته پیدا کند، باید به گذشته‌های دور تاریخ آن‌ها مراجعه کند. انتقالاتی که امروزه در کشورهای در حال توسعه، به صورت تخصیص زمین‌های تحت کنترل دولت یا به صورت وام‌های آسان و بدون دردسر از بانک‌های دولتی است، خیلی شبیه به زمین‌های عمومی است، که از دوران تئودور تا شروع انقلاب صنعتی با تباری دولت به نفع یک سری افراد مصادره و قرق می‌شد و به ظهور یک طبقه سرمایه‌دار انجامید. تفاوت عمده، در این است که در اغلب کشورهای در حال توسعه،

این فرایندها با سرعت بیشتر و آگاهی عمومی بالاتری راجع به، بی‌عدالتی‌های همراه آن، اتفاق می‌افتد. هم‌زمان با وقوع این فرایندها این احتمال وجود دارد، که جامعه درگیر آشوب سیاسی شود. همچنین احتمال دارد، بخش‌های سنتی همچون اقتصاد روستایی یا صنایع کارخانه‌ای غیررسمی کوچک، در نتیجه این انتقالات، به دلیل کاهش انگیزه‌های فعالیت در این بخش‌ها، متحمل زیان شوند. در بعضی کشورها، این فرایندها کاملاً شکست می‌خورند و تنها به ایجاد یک طبقه سرمایه‌دار غیرمولد می‌انجامند. در بعضی کشورها یک طبقه سرمایه‌دار مولد ایجاد می‌شود، اما دزدی و فساد نیز همراه انباشت اولیه در نظام اجتماعی به وجود می‌آید که متوقف کردن آن مشکل است. بنابراین، هرچند رانت‌جویان تنها به فکر رانت‌هایی هستند که می‌توانند برای خود دست‌وپا کنند، ولی ارزش اجتماعی این رانت‌ها می‌تواند کاملاً متفاوت باشد (خان، مشتاق حسین، ۱۳۸۶: ۱۲۶).

نگاهی به عملکرد شوراهای شهر و روستا نشان می‌دهد این نهادها به نهادهای تقسیم یا تخصیص زمین تبدیل شده‌اند و از ماهیت ذاتی خود فاصله گرفته‌اند. رانتی که هم‌اکنون از طریق این نهادها توزیع می‌شود، از جنس غیرمولد است و منجر به توسعه نمی‌شود. بنابراین، سؤال مهم‌تر این است، که چگونه می‌توان رانت غیرمولد را در این نهادها به رانت مولد توسعه تبدیل کرد؟ بررسی این موضوع به‌عنوان یکی از عوامل بهبود وضعیت سیاست‌گذاری و متعاقب آن بهبود وضعیت توسعه ملی و منطقه‌ای باید در دستور کار سیاست‌گذاران قرار بگیرد. پاسخ‌های مؤثر باید ترکیبی از راه‌حل‌های سیاسی را دربرگیرد که رانت‌جویی را سازگار با رشد اقتصادی و نه مانعی برای آن می‌سازد. با این حال، بعید به نظر می‌رسد پاسخ‌های ساده‌ای برای رانت‌جویی وجود داشته باشد. رانت‌ها در همه جا حضور دارند و اقتصادها باید یاد بگیرند با آن‌ها کنار بیایند. برخی رانت‌ها خوب هستند و نهادهایی که آن‌ها را ایجاد می‌کنند توسعه را در حضور رانت‌جویی به پیش می‌برند. هیچ جامعه‌ای، در حال توسعه یا توسعه یافته، وجود ندارد که مسئله رانت‌جویی را از طریق از بین بردن رانت‌ها از بین برده باشد (خان، مشتاق حسین، ۱۳۸۶: ۳۵).

نتیجه‌گیری

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که توسط جمعی از حقوقدانان و فقهای برجسته بر اساس شرع مقدس اسلام نوشته شده است، اصول و ارکان نظام جمهوری اسلامی ایران را ترسیم کرده و در فصل هفتم خود به شوراها پرداخته است. شوراها به عنوان فراگیرترین و گسترده‌ترین زنجیره نهاد مدنی پاسخ به یک نیاز اجتماعی است که در گذشته به شیوه های سنتی و اکنون به شکل نوین در قالب بستری مناسب جهت مشارکت مردمی تجلی یافته است بر همین اساس در اصول ششم و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران شوراها از ارکان مهم تصمیم‌گیری و اداره‌ی امور کشور قلمداد شده که با اتکا به آرای عمومی از راه انتخابات یا از راه همه‌پرسی به نقش‌آفرینی در بخش‌های گوناگون تصمیم‌گیری، نظارتی و مدیریتی پرداخته و می‌پردازند. در کشور ایران، تشکیل اولین نهاد مردمی و دولت محلی به دوره مشروطیت و قانون اساسی برآمده از آن برمی‌گردد. در آن دوره، انجمن‌های ایالتی_ولایتی و انجمن اداره بلدیة نمادی از دولت محلی به شمار می‌رفتند. در حال حاضر بعد از انقلاب اسلامی، مشخص‌ترین دولت‌های محلی در ایران را می‌توان در قالب شوراهای شهر، روستا، بخش، شهرستان، استان و شورای عالی استان نام برد. شوراها، نهادی مردمی هستند که طبق اصل هفتم قانون اساسی، وظیفه تصمیم‌گیری و اداره امور محلی را برعهده دارند. در سال‌های نخست پس از پیروزی انقلاب اسلامی، شوراهای اسلامی با هدف اجرای سیاست عدم تمرکز، سپردن کارهای عمرانی، اقتصادی و رفاهی به خود مردم، سرعت بخشیدن به جریان امور، رفع تبعیض، نظارت اجتماعی، تکمیل کار دستگاه‌های دولتی، هدایت و رهبری برنامه‌های محلی، آگاه‌سازی مردم و بالا بردن توان دولت شکل یافته است بر این اساس مدیریت شهری به ویژه در سطح محلی که در قالب شوراها و شهرداری به عنوان اولین حلقه سازمان مدیریت شهری و در تعامل مستقیم با مردم در حال فعالیت هستند، بنا بر ماهیت آن، درگیر مسئله‌ای به نام رانت می‌باشد که در جنبه‌های مختلف قابل رصد و تبیین می‌باشد و خروجی آن به طرق مختلف تأثیر غالباً سوئی بر شهر، فضای شهری و زندگی شهری دارد. با تصویب قانون خودکفایی شهرداری‌ها بدون در نظر گرفتن منابع جایگزین کمک‌های دولتی، این نهاد عمومی برای جبران هزینه‌های خود دو گزینه در پیش رو داشت؛ وضع عوارض و مالیات و اعطای مجوزهای رانتی به زمین‌ها و فعالیت‌های شهری، براین اساس در راستای شفاف‌سازی قانون شوراها و گسترش حیطه وظایف شوراها به وظایف اجرایی و تصدی‌گری، گسترش سنت دموکراسی و مشارکت‌پذیری در جامعه، بستر سازی

حقوقی و قانونی برای تحقق مشارکت مردمی، تغییر نقش حاکمیتی دولت و سازمان های دولتی به نقش تسهیل گری و نظارتی در فرآیند برنامه ریزی و مدیریت شهری، اجرایی نمودن مدیریت یکپارچه شهری، ایجاد سازمان شوراها به عنوان نهاد مستقل از جمله مهم ترین پیشنهادات می باشد.

استناد به این مقاله: موسوی طارسی، سیدمهدی، بابائی، مهر علی، قنبریور، بهنام. (۱۴۰۳). واکاوی عملکرد شورای محلی در چارچوب حقوق شهری (مطالعه موردی مبارزه با فساد و رانت)، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۸(۶۷)، ۳-۱۸.

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Rondinelli, D. (1981), "Government Decentralization in Comparative Perspective: Theory and Practice in Developing Countries", *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 47 (2)..

References (In Persian)

- Aghajani Pour, Bahram (2024). "The Role of City Councils in Urban Management Development and Citizen Rights, and the Impact of Public Participation on the Quality of City Council Performance." Retrieved from Civolica.
- Darvish Noori Kalaki, Nasrin (2016). "Examining the Nature of Rent-Seeking Phenomena in Islamic Law and Religions." *Fourth International Conference on Research in Science and Technology*.
- Emami, S. (2024). "Beyond Sanctions: The Resistance Economy as the Islamic Republic of Iran's Policy Discourse for Economic Independence." *Journal of World Sociopolitical Studies*, 8(1): 171-201. <https://doi.org/10.22059/wsp.2024.371398.1408>
- Etefat, Javad (2010). "Decentralization and Sustainable Development in Iran." *Human Geography Research Quarterly*, No. 71.
- Eyler, R. (2007). *Economic Sanctions: International Policy and Political Economy at Work*. Palgrave, New York.
- Farzanegan, Mohammad Reza, and Batmanghelidj, Esfandyar (2023). "Understanding Economic Sanctions in Iran: A Survey." *Econst Voice*, 20(2): 197-226. Available at: <https://doi.org/10.1515/ev-2023-0014>
- Gutmann, Jerg; Mathias Neuenkirch, and Florian Neumeier (2023). "The Impact of Economic Sanctions on Target Countries: A Review of the Empirical Evidence." *EconPol Forum*, 3/2023, Volume 24, 5-10.
- Hashemi, Seyed Mohammad (2014). "Fundamental Rights of the Islamic Republic of Iran," Volume 2: Property and

منابع و مآخذ:

- اطاعت، جواد (۱۳۸۹)، تمرکززدایی و توسعه پایدار در ایران"، فصلنامه پژوهشهای جغرافیایی انسانی، شماره ۷۱.
- امیدی، علی (۱۳۸۰)، خودمختاری و مدیریت مناقشات سیاسی جوامع دارای اقلیت قومی، رساله دکتری. دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- آفاجان پور، بهرام (۱۴۰۳) نقش شورای شهر در توسعه مدیریت شهری و حقوق شهروندی و تاثیر مشارکت مردم در کیفیت عملکرد شورای شهر <https://civilica.com › note>
- جلسالی، پرویز (۱۳۸۱)، الگوی مسدویت سرزمین ایرانی و تمرکززدایی"، ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۷۶.
- خان، مشتاق حسین (۱۳۸۶). رانت‌ها، رانت‌جویی و توسعه اقتصادی. ترجمه محمد خضری. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی
- درویش نوری کلاکی، نسرين (۱۳۹۵) بررسی ماهیت پدیده رانت‌خواری در حقوق و مذاهب اسلامی، چهارمین کنفرانس بین المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی
- رهنورد، فرح‌الله؛ طاهرپور کلسانتری، حبیب‌الله؛ رشیدی، اعظم. (۱۳۸۹) «شناسایی عوامل مؤثر بر فساد مالی در بین کارکنان دستگاه‌های اجرایی». پژوهشنامه مدیریت اجرایی شماره ۱۱
- لطفی، حیدر و همکاران (۱۳۸۸)، مدیریت شهری و جایگاه آن در ارتقای حقوق شهروندان، فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیایی انسانی، سال دوم، شماره اول
- مومنی، فرشاد و سعید نایب، (۱۳۹۳) «تبیین آینده اقتصاد ایران: تطبیق چارچوب نظری نهادگرایی جدید با الگوی مبتنی بر سناریو». دوفصلنامه علمی - تخصصی اقتصاد تطبیقی. سال ۱. شماره ۱ (بهار و تابستان).
- نیوی، مصطفی (۱۳۵۶)، تمرکز و عدم تمرکز اداری و سیاسی در ایران. تهران: سازمان چاپ و ناشر
- نورث، داگلاس (۱۳۸۵) «چارچوب مفهومی برای تفسیر تاریخ مکتوب بشری». اقتصاد سیاسی تحول همه‌جانبه. سال ۱. شماره ۳ (زمستان).
- نورث، داگلاس، جان ژوزف والیس، استیون بی. وب و باری آر. وینگاست (۱۳۹۴)؛ سیاست، اقتصاد و مسائل توسعه در سایه خشونت. ترجمه میردامادی، محسن و محمدحسین نعیمی پور، تهران: انتشارات روزنه
- هاشمی، سید محمد، (۱۳۹۳) حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد دوم، مالکیت و نهادهای سیاسی، تهران، نشر میزان
- منابع انگلیسی
http://www.ifid.de/ifidsite/FAQ/Iranpour/index_ran.php (Accessed on 16 May 2011)
- Marshall, T.H (1973) "citizenship and social class" chap in B.S. Turner. and P. HAMILTON. Citizenship, routledge.

- North, Douglas; John Joseph Wallis; Stephen B. Webb; and Barry R. Weingast (2015). *"Politics, Economics, and Development Issues in the Shadow of Violence."* Translated by Mirdamadi, Mohsen, and Mohammad Hossein Naeimi Pour. Tehran: Rosaneh Publications.
- Omid, Ali (2001). "Autonomy and Management of Political Conflicts in Ethnic Minority Societies." Doctoral Dissertation. University of Tehran, *Faculty of Law and Political Science*.
- Rahnward, Farajollah; Taherpour Kalantari, Habibollah; Rashidi, Azam (2010). "Identifying Factors Affecting Financial Corruption Among Executive Personnel." *Executive Management Research Journal*, No. 11.
- Rondinelli, D. (1981). "Government Decentralization in Comparative Perspective: Theory and Practice in Developing Countries." *International Review of Administrative Sciences*, 47(2).
- Political Institutions. Tehran: Mizan Publishing.
- Hufbauer, G. C., J. J. Schott, K. A. Elliott, and B. Oegg (2009). *Economic Sanctions Reconsidered*, Peterson Institute, Washington DC.
- Jalali, Parviz (2002). "The Model of Land Management in Iran and Decentralization." *Political and Economic Information Monthly*, No. 176.
- Kaab, A., Hashemizadeh, F., and Varnasari, A. (2021). "Resistive Economy in Iran: Challenges and Prospects." *Journal of Resistive Economics (OAJRE)*, 9(2), 75-84.
- Khan, Moshtagh Hossein (2007). "Rents, Rent-Seeking, and Economic Development." Translated by Mohammad Khazari. Tehran: Strategic Studies Research Institute.
- Lotfi, Heydar et al. (2009). "Urban Management and Its Role in Enhancing Citizen Rights." *Scientific-Research Quarterly of Human Geography*, Vol. 2, No. 1.
- Marshal, T. H. (1973). "Citizenship and Social Class." In B. S. Turner and P. Hamilton (Eds.), *Citizenship*, Routledge.
- Mishkin, F. S. (2010). *The Economics of Money, Banking & Financial Markets*. Prentice Hall.
- Mohammadi, Farshad, and Saeed Nayeb (2014). "Explaining the Future of Iran's Economy: Aligning the New Institutionalism Framework with the Scenario-Based Model." *Biannual Scientific-Specialized Journal of Comparative Economics*, Vol. 1, No. 1 (Spring and Summer).
- Nabavi, Mostafa (1977). *Concentration and Decentralization in Administrative and Political Structures in Iran*. Tehran: Khwaja Printing Organization.
- North, Douglas (2006). "A Conceptual Framework for Interpreting Human Written History." *Political Economy of Comprehensive Transformation*, Vol. 1, No. 3 (Winter).